

SCRÂNCIOBUL ȘI IMPLICAȚIILE SALE RITUALE

Silvia CIUBOTARU

Mișcarea alternativă a leagănelului sau a scrânciobului nu poate fi cantonată doar în sfera ludicului. Bucuria produsă de această practică nu justifică participarea la legănatul din timpul primăverii a celor mai multe categorii de vârstă din mediul rural. Este vorba, așadar, de un alt tip de legănat, diferit de acela pe care-l săvârșesc mamele în folosul pruncilor, considerat, pe bună dreptate „o muncă”¹.

În spațiu și timp, răspândirea legănatului pentru stimularea creșterii plantelor, a fertilității și fecundității telurice este imensă. Îl întâlnim în Extremul Orient (China, India, Nepal, Siam), în mai toată Europa (din Spania până în Estonia), dar și în numeroase comunități africane ori americane.

Oscilarea scrânciobului simboliza, pentru străbunii locuitorilor din Asia sud-orientală, alternanța dintre *yin* și *yang*, cele două forțe care domină universul. Brahmanii numeau leagănelul *corabia care duce spre ceruri*. În *Rig-Veda*, paralela care se face între pendularea leagănelului și cea a astrului diurn justifică pe deplin denumirea de *scrânciob de aur* ce se dă aici soarelui². În multe ținuturi asiatice, scrânciobul era interzis laicilor, fiind uzitat numai la sărbători religioase. În Tailanda, de exemplu, la praznicul scrânciobului, dat în cinstea dansului lui Schiva – zeul care a trezit energiile adormite, spre a modela universul – călugării au de îndeplinit o acrobație riscantă, suspendați deasupra solului la o înălțime de peste douăzeci de metri³.

La rândul ei, antichitatea greco-romană acorda un loc aparte legănatului, în contextul ceremoniilor legate de divinitățile vegetației.

¹ Petru Caraman, *Studii de etnografie și folclor*. Ediție îngrijită de Ovidiu Bârlea și Ion H. Ciubotaru. Postfață, note, indice și bibliografie de Ion H. Ciubotaru, Iași, Editura Junimea, 1997, p. 100.

² Jean Chevallier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere, vol. 2, București, Editura Artemis, 1995, p. 202-204, s.v. *Leagăn* (2).

³ George Buschan, *Die Sitten der Völker*, Erster Band (III), Stuttgart, Berlin, Leipzig, Union Deutsche Verlagsgesellschaft, f.a., p. 339.

Două personaje din mitologia antică elină se află în strânsă relație cu acest ritual: Erigone și Fedra. Prima eroină⁴ era fiica lui Icarios, cel care a început să cultive vița de vie în Icaria și l-a proslăvit pe Dionisos. Legenda spune că văzându-și tatăl asasinat de niște ciobani beți, Erigone s-a sinucis, spânzurându-se de un pin. Îndurerat de această întâmplare, zeul vinului⁵ a pedepsit toate fetele din ținut să împărtășească aceeași soartă. Se crede că de atunci, spre expierea tragicului sfârșit al Erigonei, tinerele fete ateniene se dădeau în balansoare în timpul Anthesteriilor⁶. Legănatul era însoțit, ca și în Icaria, de cântece speciale, printre care unul numit Αλητις („al Rătăcitoarei”) era în amintirea Erigonei.

Nicolas Platon spune că *Aiora*, sărbătoarea primăverii și a scrânciobelor, s-a prăznuit prima dată în spațiul cretan. Deci Atena a preluat această datină de origine minoică⁷. Este evident că ne confruntăm în acest caz cu un ritual săvârșit spre impulsivitatea rodniciei viilor. Inițial, sacrificarea fecioarei se făcea la modul concret, pentru ca, după un timp, să fie substituită de o ipostază mult atenuată.

Scrânciobul de tipul *Aiora* este semnalat la Haghia Triada în Creta epocii minoice. Aici apare figurina din pământ ars a zeiței mame, care se leagănă, pentru a impulsiona belșugul terestru. În locul brațelor, cu care se prindeau odinioară fecioarele de crengi, apar frânghiile care susțin o scândurică ori un scăunel pe care se așază persoana legănată⁸. Într-o etapă ulterioară, pentru a spori acțiunea magică fertilizatoare, se agățau în pomi mici figurine. Dacă în Creta și Atica ele reprezentau tinere fete în scrânciob, la Roma (Latium) acestea – numite *oscilla* – nu erau altceva decât efigii ale lui Bachus.

⁴ Erigone simboliza ciorchinele abia înfiripat la început de ciclul vegetațional, numele ei traducându-se prin sintagma „cea care se naște primăvara”. Vezi P. Decharme, *Mythologie de la Grèce antique*, Paris, Librairie Garnier frères, 1884, p. 442.

⁵ După alte legende se crede că Erigone a avut un copil cu Dionisos, numit *Staphylos* (ο ταφνλή = „strugure”). Apud Dr. I. Kiriak, *Mythologie*, ed. II, București, Editura Cartea Românească, 1926, p. 171.

⁶ După cei mai mulți specialiști, această etiologie asupra originii *Aiorei*, sărbătoare atât rurală, cât și urbană, este posteroară obiceiului în sine.

⁷ Nicolas Platon, *Civilizația egeeană*, vol. III. Traducere de Zoe Petre, Anca Calangiu, Alexandru Niculescu. Cuvânt înainte și mic dicționar de termeni de artă veche și arheologie de Zoe Petre, București, Editura Meridiane, 1988, p. 202.

⁸ Acest suport putea avea două sau patru picioare și era suspendat uneori cu patru corzi. Vezi Anthony Rich, *Dictionnaire des antiquités romaines et grecques*. Traduit de l'anglais sous la direction de M. Chéruef, Paris, Librairie de Firmin Didot frères, fils et c^{ie}, 1873, p. 442 s.v. *oscillatio* (αιωρα).

A doua eroină din mitologia greacă a legănatului, Fedra, era la începuturi o divinitate egeeană a fertilității solului. Imagine literară fascinantă și complexă, Fedra (reprezentativă pentru motivul narativ K-2111) a umbrit-o până la anihilare pe antica zeităte de tip *aiora*. Euripide și Sofocle, Seneca, Racine, Miguel de Unamuno, Gabriele D'Annunzio, Christian Felix Weisse și Eugene O'Neill s-au întrecut în a da profunzime și pregnanță temeii nefericitei regine care luptă cu un destin ostil. Fedra a inspirat și remarcabile partituri muzicale unor compozitori ca Rameau, Glück, Paisiello, J. Niccolini, F. Orlandi, Westmoreland, Adolf Schutze ori Ildebrando Pizzetti ș.a.⁹

Spre deosebire de Erigone, Fedra are o ascendență astrală, mama sa, Phaethusa, fiind fiica lui Helios. Numele ei se traduce prin „cea strălucitoare”. Eșecul pasiunii sale pentru Hipolit, fiul ei vitreg (născut de amazoana Antiope – o zeităte lunară), nu constituie decât unul din multiplele avataruri ale mitului divergențelor dintre cei doi aștri care organizează timpul și viața pământenilor. Sinuciderea Fedrei duce la renașterea naturii, „conform credințelor *agrare* întemeiate pe ciclurile alternante ale vegetației”¹⁰. Pausanias descrie perpetua legănare a zeiței cretane pe firele legate la coborârea spre Infern. Între viață și moarte, expansiune și reintegrare, evoluție și involuție, trecerea o face oscilarea magică a scrânciobului.

Reînviat ca Viribus cu ajutorul lui Esculap, Hipolit devine unul dintre preoții dumbrăvii sacre din Aricia, în sanctuarul Dianei Nemorensis. O divinitate mai puternică a asimilat-o pe Fedra. După unii autori – așa cum sublinia James George Frazer – „rivalitatea dintre Artemis și Fedra pentru dragostea lui Hipolit reproduce, se spune, sub nume diferite, rivalitatea dintre Afrodita și Proserpina pentru dragostea lui Adonis, deoarece Fedra nu este decât o dublură a Afroditei”¹¹.

Erigone și Fedra sunt succedanele unor divinități cu rădăcini în paleolitic, cum ar fi *zeița-pasăre* ori *Atotdăruitoarea*. Imitând zborul albinelor sau fluturilor (în cazul celei de a doua menționate), dar și al altor ființe înaripate, acestea patronau apa, laptele și ploaia. Așa cum

⁹ Adrian Fochi, *Femeia lui Putiphar* (K-2111). Cercetare comparată de folclor și literatură, București, Editura Univers, 1982.

¹⁰ Jean Chevallier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, p. 203.

¹¹ James George Frazer, *Creanga de aur*, vol. I. Traducere, prefață și tabel cronologic de Octavian Nistor. Note de Gabriela Duda, București, Editura Minerva, 1980, p. 20.

menționează Marija Gimbutas, ele erau dătătoare de viață, de abundență și de hrană¹². La începutul anotimpului cald, favorizau regenerările și transformările¹³. Observând una din figurinele de tip *fată în balansoar*, provenită de la Haghia Triada, constatăm că forma ei generală amintește dublele coarne sacre¹⁴, iar în partea de sus prezintă niște păsări. Asemănarea cu ipostazele paleolitice ale unor obiecte cultice este de netăgăduit.

Mediul folcloric grecesc a păstrat mai puțin substitutele de ceramică ori ceară ale zeitelor fertilității, legănate în crengile copacilor sau deasupra ogoarelor. În schimb, a supraviețuit credința că legănatul tinerilor, la o anumită sărbătoare de primăvară, este de bun augur pentru sporul recoltelor și pentru sănătatea oamenilor. Le fel s-a întâmplat în mai multe zone sud-est europene. Aici datina „de un arhaism puțin comun [...] se plasează în seria celor paleobalcanice”¹⁵. În ceea ce privește prezența ei la alte popoare europene, cum ar fi letonii și estonii, P. Caraman considera că „este un indiciu că în trecut aria ei de răspândire depășea așezările familiei indo-europene”¹⁶.

Simbolistica scrânciobului este complexă. Mișcarea sa oscilatorie se crede că stârnește vântul, care fecundează solul, aducând ploaia cu *mană*. În *Rig-Veda*, Vayu, *vântul total*, este caracterizat ca fiind „veghetorul rânduiei, suflu al zeilor, *germen* al universului”¹⁷. „Zeul Vântului este specializat ca reprezentant al elementului Aer în mișcare”¹⁸. În multe sate din Moldova se crede că legănatul, ca și băutul vinului între răscruci, lângă scrânciobul de Paști, face „ca să plouă vara” (satul Ion Creangă – Neamț)¹⁹. Pentru că se urmărea aducerea unor

¹² Marija Gimbutas, *Civilizație și cultură. Vestigii preistorice în sud-estul european*. Traducere de Sorin Paliga. Prefață și note de Radu Florescu, București, Editura Meridiane, 1989, p. 87.

¹³ *Ibidem*, p. 96-97.

¹⁴ Nicolas Platon, *op. cit.*, vol. III, p. 38.

¹⁵ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 117.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Victor Kernbach, *Miturile esențiale*. Antologie de texte cu o introducere în mitologie, comentarii critice și note de referință, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 152.

¹⁸ Heinrich Zimmer, *Introducere în civilizația și arta indiană*. În românește de Sorin Mărculescu, introducere de Ion Frunzetti, București, Editura Meridiane, 1983, p. 191.

¹⁹ *Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB). Anexă chestionar*. Toate localitățile citate între paranteze rotunde figurează în acest fond din cadrul Institutului de Filologie Română „Al. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române.

precipitații benefice, scrânciobul era folosit numai în anumite intervale de timp: „Până la Sf. Petru mergeu scrânciobele, dar după această zi se opreau, pentru a nu bate gheața” (Brehuiești – Botoșani).

Legănatul în bătaia vântului are proprietăți calmante, chiar euforizante. Diafanul suflu aerian operează și o purificare. Această concepție arhaică a fost intuită de un poet ca Shelley, care afirmă despre mișcările eoliene că „răspândesc sănătatea și înnoirea, precum și veselia unui tânăr curaj”²⁰. Este un fenomen pe care îl observase și Simion Manguica. După ce descrie datina – „În luna primă a Păresimilor se cară oamenii în legănușiu (tiutilușiu, scrânciobu) și vârtejii pentru câștigarea de sănătate peste tot anul (pre alocurea se căra poporu în legănașiu și vârtejii de la începerea Păresimilor până la Paști)” – afirmă: „Toate acestea sunt curățiri (lustrațiuni) prin aer”²¹.

Pornirea spre înalt a balansului se află într-o relație simpatetică cu elementele vegetale, cu răspândirea semințelor în spații fertile și cu urcarea sevelor în tulpini. La români, cei care se dau în scrânciob la Paști ori la Sf. Gheorghe – tineri sau bătrâni, femei sau bărbați – sunt convinși că așa va crește mai bine cânepa. În multe ținuturi din Bulgaria, Albania, Grecia sau Iugoslavia, legănatul este considerat un rit religios și magic, pentru obținerea unor recolte bogate și pentru sporul și sănătatea turmelor de oi. La antipozi, în Siam, legănatul ajută la creșterea orezului²².

În decursul sărbătorilor de primăvară virtuțile legănatului sunt în relație strânsă cu cultul dendrolatric. Suportul celui mai rudimentar tip de scrânciob l-a constituit un arbore falnic, un pin ori un stejar. Simbolizând viața terestră în ascensiune către cerul albastru, copacul înverzit reprezintă o forță capabilă să impulsioneze renașterea cosmică. În mod frecvent, divinități lunare și ale plantelor fructifere, cum ar fi, de exemplu zeița polineziană Hina, prezintă ipostaze arboricole: „Un arbore singuratic e Hina; ea s-a încredințat vânturilor”, afirmă un text mitologic din insula Mangaia²³.

În creștinismul primitiv, *crucea universală* preia atributele

²⁰ Apud Gaston Bachelard, *Aerul și visele*. Eseu despre imaginația mișcării. Traducere de Irina Mavrodin. În loc de prefață *Dubla legitimitate* de Jean Starobinski. Traducere de Angela Martin, București, Editura Univers, 1999, p. 244.

²¹ Simion Manguica, *Călimdarius iulian, gregorian și poporal român...*, cu un comentariu pe anul 1883, Biserica Albă, 1882, februarie.

²² Georg Buschan, *op. cit.*, p. 340.

²³ Victor Kernbach, *op. cit.*, p. 209.

acestui arbore. În *De errore profanarum religionum*, Firmicus Maternus considera că „semnul unei cruci²⁴ de lemn menține mecanismul cerului, conduce oamenii atârnați de ea spre viață”²⁵.

Raportul cinematic al mișcării binare, specific pendulației mecanice, este corelat cu urcarea sevelor hrănitore în arbori. Contagiunea benefică a acestui complex este imensă: cel care se leagă, ținându-se de ramurile înverzite, își asigură „trecerea vigoriei copacului în propriile vine, el se identifică într-o oarecare măsură cu copacul însuși”²⁶.

Influențarea este reciprocă atunci când o persoană tânără atinge scoarța copacului ori se leagă în ramurile acestuia. În multe civilizații primitive, „fetele și femeile tinere sunt privite ca întrupări omenești ale energiei materne a naturii. Ele sunt replici diminutive ale Marii Mame a întregii vieți, recipiente ale fertilității, viață mustind de sevă, izvoare potențiale de progenerare nouă”²⁷. Zeița arboricolă din mitologia hindusă este reprezentată lovind cu palma un pom, pentru ca acesta să dea flori și fructe. Acest gest magic este suficient pentru a se produce transferul de energie vitală.

Arborele devine un model uman prin valorizarea verticalului. Claudel considera că există o legătură intrinsecă între om și copac. „Numai arborele în natură, pentru un motiv exemplar, este vertical, numai el și omul”²⁸. Numai arborele menține cu fermitate, pentru imaginația dinamică, constanța verticală²⁹.

Fiorul aproape sacru pe care-l stârnește imaginea unui arbore semeț și viguros se reflectă în multe creații poetice din literatura românească. Vasile Voiculescu se înclina „În fața unui stejar ce-și rotunjea biserica de crengi plecate / Până-n ocolnița cerurilor afunde”³⁰.

În primăvară, divinitățile silvane revin cu forțe proaspete pentru a porni roata anotimpurilor anului agrar și pastoral. Ordinea cosmică

²⁴ Georges Ory, *Originile creștinismului. Eseuri critice*. Traducere, cuvânt înainte și indice selectiv de nume și termeni de Octavian Chețan, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 351.

²⁵ În limba greacă termenul de *stauros* acoperea înțelesurile de „arbore, cruce, stâlp” (Georges Ory, *op. cit.*, p. 334).

²⁶ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 117.

²⁷ Heinrich Zimmer, *op. cit.*, p. 137-138.

²⁸ Apud Gaston Bachelard, *op. cit.*, p. 214.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ V. Voiculescu, *Poezii*, vol. I. Ediție și prefață de Liviu Grăsoiu. Tabel cronologic de Ion Voiculescu și Liviu Grăsoiu, București, Editura Minerva, 1983, p. 205-206.

este restabilă de ritmul legănării. Este semnificativ că în multe sate românești se crede că scrânciobul lucrat în formă de cruce reprezintă „învărtirea sărbătorilor într-un an” (Bădeni – Iași) sau „roata timpului” (Sodomeni – Iași) cu toate sezoanele agricole.

Peste bătrânele eresuri ale scrânciobului (mișcarea vântului, leagăn al soarelui, vehicul al sevelor, ceasornic al timpului) s-a așternut în mare parte uitarea. A supraviețuit însă, aproape nealterat, legănatul cu subtext erotic³¹, specific obiceiurilor premaritale. Este atestat în toate țările balcanice, indiferent de religia celor care-l practică. În ziua de Sf. Gheorghe (numit aici *Durdovden*) musulmanii din Reka se leagănă în scrânciobe suspendate de copaci înalți. La aceeași sărbătoare se fac scrânciobe *verzi* (uneori în crânguri, lunci ori păduri) în ținuturile bulgare, macedonene ori sârbești³².

Grecii – atât cei din insule, cât și cei din Tracia Orientală și de Nord ori din Asia Minoră – practicau legănatul ritual începând din duminica Paștelui până la Duminica Tomei ori chiar până la Înălțare. În Albania, obiceiul are loc între cele două zile ale Sfântului Gheorghe, prima celebrată după calendarul iulian și cea de a doua după calendarul gregorian³³. Locuitorii din câteva zone din Bosnia, Herțegovina și Serbia fac scrânciob în sâmbăta Sfântului Lazăr.

Sârbii din Lužnica și Nišava încep legănatul de timpuriu, de la Stratenie (2 februarie), ori din Săptămâna Albă (sfârșitul lunii februarie) până la Lăsatul Secului pentru Postul Mare. Tot aici este atestat legănatul, de asemenea, la sărbătoarea Mucenicilor (*na Mladențe*) în ziua de 9 martie, precum și la Bunavestire, în ziua de 25 martie³⁴. La bulgari, în unele localități, leagănul se face la Florii.

Aromânii leagă scrânciobe de creanga unui copac în ziua de Sf. Gheorghe. Fiecare persoană care se leagănă în acestea este augurată printr-un cântec asemănător unor colinde de Crăciun. Este de altfel specificul întregului repertoriu al cântecelor legănatului de primăvară, la toate populațiile sud-dunărene. Două grupuri de persoane intonează într-un dialog referitor la protagonista legănatului: „– A cu ie feata di pri

³¹ Leagănele „au funcții de purificare, de inițiere premaritală (flăcăii se dau cu fetele) și de stimulare a fecundității” (Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Amarcord, 2001, p. 98.

³² *Materiaux du III-e Symposium international du folklore balkanique, Ohrid. Le 7 et 8 juillet 1973*, în „Makedonski folklor”, godina VI, broj 12, Skopje, 1973, p. 105.

³³ Georgios Spyridakis, *Sur le Balancement printanier chez les grecs et autres peuples de la péninsule balkanique*, în „Makedonski folklor”, VI, 12, Skopje, 1973, p. 118.

³⁴ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 102-103.

leagăn? / – A mî-sai c-o tată-sui / Ş-cama multu a gionilui!” Fata trebuie să țină flori în mână, un ou roşu în buzunar şi o pietricică pe cap, ca să fie sănătoasă şi voioasă tot anul³⁵. Aromânii din Pind construiau din lemn de pin tânăr un scrânciob numit *drâmbală*.

La nord de Dunăre se produce o accentuare a funcţiilor premaritale, iniţiatice, ale legănatului de primăvară. Fenomenul a debutat cu dihotomia dintre legănatul arhaic, menit să impulsioneze rodnicia ogoarelor, act magic pentru care era suficient scrânciobul rudimentar³⁶ pentru o singură persoană, şi legănatul cu subtext erotic, căruia i se potrivea mai bine o construcţie mai amplă, cu mai multe bănci, pentru câte două persoane. Aceste două tipuri de legănat, din timpul sărbătorilor de primăvară, convieţuiesc şi astăzi, deşi ponderea o alcătuieşte cel din urmă.

Într-o fază intermediară, scrânciobul de tip vechi era folosit şi pentru stimularea creşterii cânepii şi în ceremonialuri premaritale, la horă şi hram. Astfel, pe la începutul secolului trecut, în satul Zănoaga – Romanăţi, flăcăii făceau *fiţechi* ori *leagăn*, în ziua de Sf. Gheorghe, în dumbravă ori într-o curte (sub un dud ori salcâm), spre petrecerea tineretului³⁷. Cu puţin timp înainte, la răsărit de Carpaţi se instalau deja în preajma locului de horă scrânciobe *în cruce*, verticale ori orizontale. S. Fl. Marian îşi amintea: „Mai de mult, după cât îmi este mie cunoscut, nu exista mai nici un sat mai mare în Bucovina şi Moldova, în care să nu se fi aflat câte un *scrânciob mare*”³⁸.

Vasile Alecsandri considera că scrânciobul era emblematic pentru idilele rurale: „Şi scrânciobul se-ntoarce purtând în legănare / Părechi îmbrăţişate cu dulce înfocare”³⁹. Elena Sevastos şi Tudor Pamfile au prezentat în repetate rânduri strânsa relaţie dintre legănatul de primăvară şi alte prilejuri de distracţie ale tineretului de la ţară. Obiceiul s-a extins şi în târguri ori la periferia marilor oraşe⁴⁰.

În zilele noastre, cei mai mulţi participanţi privesc scrânciobul

³⁵ Pericle Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*. Colecţiune formată şi rânduită de..., în *Materialuri folcloristice*, vol. II, Bucureşti, Tip. Corpului Didactic, 1900, p. 739.

³⁶ O funie petrecută pe după crengile unui pom şi legată la ambele capete de o scândurică.

³⁷ Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. III. Studiu etnografic de..., *Cincizecimea*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1901, p. 144.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Poezia *Paştele*, în *Poezii*, vol. I. Ediţie îngrijită, adnotată şi comentată de G. C. Nicolescu. Cu o prefaţă de N. I. Popa, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955, p. 366.

⁴⁰ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 101.

ca pe „o veselie” (Glodu – Suceava), „o bucurie” (Corlata – Suceava), „distracție pentru tineret, între Paști și Ispas – să se deosebească de restul anului” (Lunca – Vânători, Neamț), „un sămn dă primăvară” (Cașin – Bacău), „un prilej de manifestare a dragostei dintre flăcăi și fete” (Berezlogi – Iași). Dar, pe lângă aspectul hedonist, întâlnim ecourile vechiului rit agrar: „Sî dau fetili și flăcăii în scrânciob ca sî creascî mari cânipa” (Hălceni – Șipote, Iași). La fel se spune în majoritatea satelor moldovenești: „Zăce că dacî nu dai fata în scrânciob, nu crește cânepa în grădină” (Cavadinești – Galați), „Ti dădei în *horî*, ca sî creascî cânepa” (Tansa – Iași).

Construcția preferată este aceea verticală, în care scaunele se rotesc peste cap de sus în jos: „Pe două furci de stejar se pune grindieul, tot din stejar. Prin el trec patru sau șase *bolduri*, iar în vârful lor sunt scaunele” (Pârcovaci – Iași). În zona Neamțului, boldurile sunt numite *săgeți* (Lunca – Vânători), iar scaunele, *lopățele* (Pădureni – Căndești). Numărul scaunelor ori *polițelor* (Șendrești – Motoșeni, Bacău, Laza – Vaslui) poate fi de patru, șase, opt, zece ori douăsprezece. Acest tip de scrânciob este numit în Moldova *dulap*⁴¹ (Cașin – Bacău, Șindrilar – Reghiu, Vrancea), *în cruce* (Sălceni – Vaslui) ori *în răscruci* (Berzunți – Bacău, Pogonești – Ivești, Vaslui), în Muntenia *țițeche*, *scărțimuș*, iar în Transilvania *zdrâncă* ori *țuțul*⁴².

Destul de des întâlnit este și scrânciobul orizontal, numit în cele mai multe zone *vârtej*⁴³ ori *vârtelniță*⁴⁴. Datorită asemănării cu o unealtă din industria casnică, i se mai spune *urzoi* (Ghimeș – Făget, Bacău, Boboiești – Pipirig, Neamț, Preutești – Suceava, Băcești – Vaslui). Mai rar, este desemnat ca *huțuluș*⁴⁵ ori *huțanale* (Șindrilar – Reghiu, Vrancea).

Valoarea de magie imitativă a datului în scrânciob este augmentată de construirea sa în spații încărcate de semnificații rituale: la răscruci de drumuri, pe ridicături de dealuri (holmuri), pe „miheidean” (Brehuiești – Botoșani) ori chiar „pe tăpșanul din fața bisericii” (Sodomeni – Iași).

⁴¹ Tudor Pamfile semnaleză prezența acestui termen la Țepu – Tecuci și la Jorăști – Tutova (*Dragostea în datina tineretului român*. Text stabilit, cuvânt înainte și întregiri bibliografice de Petru Florea, București, Editura Saeculum I.O., 1998, p. 56. S. Fl. Marian îl indică a fi drept specific pentru Muntenia (*Sărbătorile...*, p. 136).

⁴² S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 136.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ În cele mai multe localități din Moldova istorică. Pentru Banat există și varianta *vârtiloi* (S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 137).

⁴⁵ Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 98.

Prilej ideal pentru împrietenirea tinerilor, scrânciobul a intrat în strânsă relație cu *hora* de la sărbători. Transferurile reciproce de funcții inițiatice între aceste ceremonii premaritale sunt numeroase. Grupul flăcăilor aleși să organizeze petrecerile tinerilor din sat avea grijă și de ridicarea și împodobirea scrânciobului cu crengi de brad (Piatra Șoimului – Neamț). Uneori atribuțiile se împărțeau între două grupuri de feciori: „ortodocșii organizau hora, iar catolicii bălciul” (Mircești – Iași)⁴⁶.

Calfa care face jocul răspunde și de funcționarea în condiții optime a scrânciobului *mare* (Răuseni – Udești, Suceava). Sunt numiți niște „feciori vrednici” (Glodu – Panaci, Suceava) care să împingă înaintea poliță de poliță *dulapul*, „timp de zece ture” (Bolotești – Vrancea) ori să învârtă *vârtelnița*. În număr de doi sau patru, după cât de mare era efortul pe care trebuiau să-l depună, acești flăcăi purtau numele de *scrânciobari*⁴⁷ sau *vătafi*. „*Vatagii* învârtesc scrânciobul” (Ștefan cel Mare – Neamț).

Spațiul circular, în mijlocul căruia scrânciobul trasează un simulacru de *axis mundi*, consacră cercul magic al ceremoniilor premaritale. Este relevant în acest sens faptul că în multe sate scrânciobul este numit *horă* (Dealu Morii – Bacău, Alexești – Ipatele și Tansa – Iași, Liteni – Suceava, Zăpodeni – Vaslui). Chiar încrucișarea de drumuri unde se ridica scrânciobul capătă denumirea de *horă*⁴⁸. În localitățile rurale mai mari ajungeau să se înalțe scrâncioburi la fiecare loc de jucat: „Se făceau trei hore la răscruce de drumuri, unde erau și trei scrânciobe” (Zăpodeni – Vaslui)⁴⁹. Cine se leagănă „se trage-n horă” (Hadâmbu – Mogoșești, Iași).

Scosul fetelor la horă este debutul lor în societate și deci o pregătire pentru măritiș. Trasul în scrânciob devine, la un moment dat, la fel de important. Un gest succeda celui alt: „Ti lua flăcăul din joc și ti băga în scrânciob” (Ciohorâni – Iași). Uneori, băiatul o cinstea pe față în timpul legănatului cu un pahar de vin, gest care era luat în seamă de comunitatea satului: „Cari fati bé gin în *horî* era fati văzutî” (Tansa – Iași). De multe ori, invitarea tinerei fete de către *alergători*⁵⁰ în numele

⁴⁶ *Sărbători și obiceiuri*. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român, vol. IV, Moldova, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 387.

⁴⁷ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 138. Vezi și *Dicționarul Limbii Române*, tomul XII, partea I, București, Editura Academiei, 1992, p. 485-486.

⁴⁸ *Sărbători și obiceiuri...*, p. 387.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 388.

⁵⁰ Tudor Pamfile, *op. cit.*, p. 56.

unui anumit fecior, confirma în ochii celor de față seriozitatea intențiilor acestuia. Mai mult, „prezența unui flăcău alături de o fată în scrânciobul pascal echivala cu o cerere în căsătorie”⁵¹.

În sudul Moldovei, a doua zi de Paști, fetele mari ofereau un plocon (o năframă brodată, un cozonac și 10-12 ouă roșii) aleșilor lor. În schimb, aceștia trebuiau să le joace în horă și să le dea în scrânciob (Bârsești – Vrancea)⁵².

După mărturia lui D’Hauterive, secretarul domnitorului Alexandru Mavrocordat, în secolul al XVIII-lea, flăcăii din satele catolice care țineau de Dieceza de Iași participau la licitarea dreptului de a se da în scrânciob lângă fata iubită. Uneori concurența era atât de mare (când era vorba de o tânără cu calități alese), încât feciorii sacrificau, „pentru deșertăciunea de a izbândi, tot ce au agonisit într-un an”⁵³.

Fetele mai mici se adunau la Florii pentru a îndeplini un ritual asemănător cu vergelatul, numit *Goghia*. Puneau împreună mai multe inele într-un vas: „Fata al cărui inel a fost scos, se numește *surata mare*. Aceasta, în ziua de Paști, face o petrecere pentru celelalte fete, apoi merg la scrânciob (leagăn) și se dau în el, fiecare pe cheltuiala sa” (Sipeni – Țuțcani, Covurlui)⁵⁴.

La Duminica Mare, într-o atmosferă sărbătorească, în avântul legănatului, dragostea are cele mai propice condiții: „Căci, deși primăvara e anotimpul cel mai puțin prielnic nunților pentru popor, este pentru omul naturii, care merge în ritm cu ea, perioada în care sentimentul iubirii înflorește în toată plinătatea”⁵⁵.

Din rațiuni materiale, scrânciobul tradițional de lemn a fost substituit prin exemplare aduse de la bâlciurile și iarmaroacele din preajma respectivelor sate. Scrâncioburile cu lanțuri erau itinerante, în funcție de hramuri și sărbători. „La Paști se aduc în sat scrânciobe folosite la bâlciul de la Ziua Crucii (14 septembrie)”

⁵¹ Ion H. Ciubotaru, *Catolicii din Moldova*. Universul culturii populare, II. *Obiceiuri familiale și calendaristice*, Iași, Editura Presa Bună, 2002, p. 296.

⁵² *Sărbători și obiceiuri...*, p. 334.

⁵³ D’Hauterive, *Le comte, Mémoires asupra vechii și actualei stări a Moldovei*, prezentat la 1787 lui Alexandru Vodă Ipsilante, București, Göbl, 1902, p. 91.

⁵⁴ Adrian Fochi, *Datini și erezuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea*. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu, București, Editura Minerva, 1976, p. 133.

⁵⁵ Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare. Studiu de folclor comparat*. Ediție îngrijită de Silvia Ciubotaru. Prefață de Ovidiu Bârlea, București, 1983, p. 586.

(Vetrișoaia – Vaslui), „... erau lanțuri la iarmarocu di la Sf. Ilie” (Stâncășeni – Voinești, Vaslui), „... cele mari care vin la bălci de Sf. Maria” (Deleni – Pârteștii de Jos, Suceava). Adesea, cârciumarii⁵⁶ se ocupau de arvunirea proprietarilor acestor instalații.

Fără a mai avea aceleași rosturi ca în mediul rural, scrâncioburile apar în târguri și chiar în marele orașe. Pe la 1717 se construise un scrânciob tradițional chiar în fața Curții Domnești din capitala Moldovei⁵⁷. Contemporanii lui Gh. Asachi erau în consens atunci când se afirma că „petrecerea cea mai frumoasă din săptămâna luminată era aceea ce se făcea a treia zi după Paști, la *scrânciobul* din cotuna Buciumii, de lângă Iași, unde venea Domnitorul țării și toată boierimea”⁵⁸.

Spectacolul tinerilor dându-se în leagăn sub adierea zefirului îi inspiră scriitorului ieșean sintagme ditirambice: „Pe un muncel se înalță o mașină legănătoare – scrânciob – care, ca aripile unei mori de vânt, învârtea în aer o salbă de juni și de fete, a căror horbote fluturânde le asemănau cu zâne zburătoare prin aer, când hora rotundă întinsă și arcanoa, înșirată cu tropote cadențate (măsurate), făceau a răsuna pământul”⁵⁹.

Există în arta plastică universală o atracție deosebită pentru reprezentarea eroinelor care se dau în scrânciob, tinere vesele și atrăgătoare. Pe vasele grecești din secolele V-IV î.e.n., aparținând ceramicii negre cu figuri roșii, apar, în câteva rânduri, compoziții care au drept motiv central *aiora*. Pe un *skyplios* (vas de mărime mijlocie, cu două toarte), expus astăzi la Muzeul din Berlin⁶⁰, este pictat un satyr ce împinge scrânciobul în care se află o fată. Coroana pe care o poartă pe cap personajul masculin indică apartenența sa la cortegiul dionisiac al Anthesteriilor. Alte scene cu scrânciob apar pe două *hydrii* (vase mari pentru pus apă), unde toate personajele sunt feminine. Aceste recipiente erau utilizate la alte sărbători, legate de fertilitatea ogoarelor și de sporul turmelor. Dincolo de valoarea lor arheologică și

⁵⁶ Tot ei plăteau și lăutarii. Vezi Teodor T. Burada, *Priveliști și datini populare din Moldova*, în *Opere*, III, *Folclor și etnografie*. Ediție critică de Viorel Cosma, București, Editura Muzicală, 1978, p. 217.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ „Gazeta de Moldova”, Iași, 1858, nr. 27, din 7 aprilie.

⁶⁰ A. Furtwängler, F. Hauser, K. Reichhold, *Griechische Vasenmalerei*, serie III, Tafeln, München, 1932, pl. nr. 125 și p. 28; M. Nilsson, *Die Anthesterien und die Aiora*. Eranos, 15, 1915, p. 181 sq. 199, Opuscula Selecta I, Lund, 1951, p. 145 sq. 165.

mitologică, observăm acuratețea și minuțiozitatea desenului, grația siluetelor zvelte, cizelarea profilelor cu ochi migdalați și nu în ultimul rând eleganța mișcărilor în elanul legănatului.

Într-o altă epocă a istorie artei, la curtea iluministă a regilor Franței, moda idilelor rurale a readus în prim-plan carismaticul dat în leagăn al frumoaselor vremii. Scrânciobul ca pretext pentru cochetării erotice devine subiect preferat. Un pisc al acestei tematici rămâne tabloul *L'Escarpolette (Leagănul)* pictat de Jean Honoré Fragonard la 1768. Ritmul legănatului antrenează aici dantele, funde, volane și crengi înfrunzite într-un vârtej agreabil. Totul pentru a pune în evidență figura plăcută, debordând de fidelitate, a tinerei femei din centrul picturii. Jocul de nuanțe și eclerajul subtil surprind parcă adierea aerului curat⁶¹.

În folclorul românesc, *leagănul* și *legănatul* prezintă ipostaze arhaice, relice ale unor mitologii dendrolatrice, solare, maritale și chiar funerare. Distanța în timp dintre generarea acestor motive literare și fenomenul socializării datului în scrânciob este imensă.

Colindele de față mare⁶² o surprind adesea pe eroină stând într-un *leagăn de aur, de argint, de mătase ori de tafta verde* și așteptându-și pețitorii. De obicei acest leagăn este suspendat de creanga unui arbore (călin, chiparos, măr, răchită, vișin ș.a.). În cele mai frecvente cazuri este vorba de un leagăn împletit de tipul *hamac*. Ipostaza aceasta de platformă mobilă este destul de veche de vreme ce era atestată în America precolumbiană atât pentru dormit, cât și ca mijloc de transport⁶³. Culoarea verde a unor exemplare indică posibilitatea ca inițial acest leagăn să fi fost împletit din ramuri înfrunzite. Pe când folosirea metalelor prețioase consacră fata de măritat din scrânciob drept substitut al unor divinități ale fertilității și căsătoriei⁶⁴.

⁶¹ G. Oprescu, *Manual de istoria artei secolului al XVIII-lea*, IV, București, Editura Meridiane, 1985, pl. nr. 82.

⁶² Aceste colinde sunt integrate în tipologia Monicăi Brătulescu la numărul 80. „A – leagăn purtat de un cerb, de un bou, leagăn suspendat de creanga unui copac, leagăn plutind pe ape; B – fata purtată de cerb (bou) amenință pe acesta cu frații ei vânători” (Monica Brătulescu, *Colinda românească. The romanian colinda (Winter-solstice songs)*, București, Editura Minerva, 1981, p. 222-225.

⁶³ „... existait [le hamac] en Amérique précolombienne (Amérique centrale, Colombie, Amérique du Sud *sylvestre surtout*, et là principalement dans sa partie orientale”. George Montandon, *Traité d'ethnologie, cycloculturelle d'ergologie systématique*, Paris, Payot, 1934, p. 552.

⁶⁴ Octavian Buhociu, *Folclorul de iarnă, Ziorile și poezia păstorească*, București, Editura Minerva, 1979, p. 150-152.

În inima unui peisaj de început de vremuri, copacul în care se leagănă fata corespunde Arborelui Cosmic. Scena are loc într-un imens univers fantastic: „... în largul lumii, între vârful cerului și văile adânci sau între munți și Marea Neagră”⁶⁵.

Colindul focalizează atenția spre tânăra din leagănul minunat. Privirea cuprinde mai întâi aria largă a munților și pădurilor înconjurătoare – „Sus în vârful muntelui / În poalele moliftului”⁶⁶, „Sus din plai de-al muntelui / Sub cetina bradului”⁶⁷ – ori a țărmurilor de ape: „Sub zare de soare / În ostrov de mare”⁶⁸, „Prundurile mării / Și ale Dunărei”⁶⁹, „Din vadul Brăili / Și al Brăiliței”⁷⁰. Apoi – „Creangă pe sub creangă”⁷¹, „D-un fir verde crânguleț / De cracă de crânguleț”⁷², „Prin dalbele flori”⁷³ – coboară, apropiindu-se de persoana omagiată în colind: „Marioara cea frumoasă / Șade în leagăn de mătase”⁷⁴.

Iluzia sonoră se amplifică și ea de la tăcerea stâncilor, trecând prin foșnetul frunzelor și murmurul apelor până la cântecul fetei de măritat. Cadența unificatoare este cea a scrânciobului care „Leagănă / Să cleatină”⁷⁵.

În unele texte, nu numai imensitatea spațială copleșește, ci și dilatarea timpului pentru a cuprinde acțiunea prezentă (legănatul fecioarei) simultan cu îndelungata creștere a arborilor ce constituie suportul scrânciobului: „La mijloc de iezerel / Crescutu-mi-au /

⁶⁵ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase, III. De la Mahomed la epoca Reformelor*. Traducere de Cezar Baltag, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 235.

⁶⁶ Nicolae Păsculescu, *Literatura populară românească adunată de...* Cu 30 arii, București, Librăria Socec și Comp., 1910, p. 52.

⁶⁷ C. Mohanu, *Fântâna dorului. Poezii populare din Țara Loviștei. Folclor din Oltenia și Muntenia*. Texte alese din colecții inedite, VI, București, Editura Minerva, 1975, p. 105.

⁶⁸ C. Brăiloiu, Emilia Comișel și Tatiana Gălușcă-Cârșmariu, *Folclor din Dobrogea*. Studiu introductiv de Ovidiu Papadima, București, Editura Minerva, 1978, p. 99.

⁶⁹ Nic. Densușianu, *Vechi cântece și tradiții populare românești*. Texte poetice din răspunsurile la „Chestionarul istoric” (1893-1897). Text ales și stabilit, studiu introductiv, note, variante, indici și glosar de I. Opreșan, București, Editura Minerva, 1975, p. 24.

⁷⁰ Gheorghe C. Mihalcea, *La dalba cetate. Folclor nord-dobrogean*, Tulcea, CCES, 1975, p. 135.

⁷¹ Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 24.

⁷² C. Brăiloiu ș.a., *op. cit.*, p. 100.

⁷³ *Ibidem*, p. 110.

⁷⁴ Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 24.

⁷⁵ *Ibidem*.

Născutu-mi-au / D-un călin / Și d-un mălin”⁷⁶; „Crescutu-mi doi meri / Doi meri de-mplețiți / De vară-s rodiți, / Toamna-s pârguiți. / În vârful de meri, / Este-un legănel, / Leagăn de fir galben”⁷⁷.

De multe ori însă colindul debutează *ex abrupto* printr-o introducere laconică, nu lipsită de expresivitate poetică: „Sus în plaiul muntelui, / Tocma-n crucea bradului, / Este un leagăn de mătase”⁷⁸; „Printre brazi, / Printre molini / Buie-un leagăn de mătăsa”⁷⁹ ori „Pe cel cer, pe cel lucel, / Pe cel verde micșunel, / Leagănă-mi-se-un legănel, / Legănel de argințel”⁸⁰.

Mai rar, leagănul apare alături de motivul *cetatea fetei*. Într-o colindă din satul Voineasa (Țara Loviștei), bradul înalt și minunat de care este prins scrânciobul eroinei se află în mijlocul cetății acesteia, zidită „împărătește”, într-o livadă⁸¹.

În unele variante, arborele se metamorfozează într-o floare uriașă, cel mai adesea un crin alb: „Tot mai jos, la loc frumos / Este-un crin mare-nflorit, / Dar în floarea crinului? / Este-un leagăn de mătase / Dar în leagăn cine șade? / Tot Lenuța, fată mare!”⁸²; „La mijlocul lacului / Mi-este-un crin alb înflorit”⁸³.

Așezarea în leagăn a tinerei fete semnifică în mod evident pregătirea ei pentru apropiatul măritiș. În marea majoritate a colindelor de acest tip, preafrumoasa fecioară își pregătește zestrea: „Ce-mi coase și-mi chindisește / Cu fir de-aur împletește / Cu mătase isprăvește / Cămășuța nunului / Sangulie mirelui”⁸⁴; „Ea-mi coase și-mi tinghisește, / La gulere voinicești, / La plapume mari domnești, / La mahrămi împărătești”⁸⁵; „... chindosește / De grea nuntă se gătește”⁸⁶.

Uneori textul menționează că este vorba de o fată care își

⁷⁶ *Folclor din Oltenia și Muntenia*, IV. Ediție îngrijită în redacție de Iordan Datcu, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 21.

⁷⁷ C. Brăiloiu ș.a., *op. cit.*, p. 98.

⁷⁸ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 125.

⁷⁹ Ion Căliman, Cornel Veselău, *Poezii populare românești. Folclor din Banat*, I, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, 1996, p. 84.

⁸⁰ C. Brăiloiu ș.a., *op. cit.*, p. 92.

⁸¹ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 106.

⁸² Petru Caraman, *Literatură populară*. Antologie, introducere, note, indici și glosar de Ion H. Ciubotaru, în „Caietele Arhivei de Folclor” (CAF), III, 1982, p. 51.

⁸³ C. Brăiloiu ș.a., *op. cit.*, p. 108.

⁸⁴ G. Breazul, *Colinde*. Culegere întocmită de..., București, Fundația Regală „Principele Carol”, f.a., p. 354.

⁸⁵ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 105.

⁸⁶ Petru Caraman, *Literatură populară*, p. 48.

cunoaște ursitul: „Logodită sunt de mică / Și azi-măine nunta-mi pică / Să mă ia din aste curți / Să mă treacă peste munți”⁸⁷; „Dar în leagăn cine-mi șade? / Șade Anica logodită”⁸⁸; „Că eu sunt de-o logodită, / Că de astăzi, că de mâine / Că pe mine mă vor duce / Peste munți, în alte curți / La părinți necunoscuți”⁸⁹.

Jocul tinerei cu merele culese din pomul rotat, de deasupra scrânciobului, ne sugerează așteptarea pețitorilor, precum în basme. Urcată în leagăn ca într-un turn ori foișor înalt, ea cântă deslușindu-i împărătesei taina bucuriei sale: „– Și eu cânt că-mi pare bine, / Astăzi, mâne, nunta-mi vine / ... / Pă cea guriță de vale / Colăcerii cum îmi vin / Câte unu, câte doi, / Câte trei alături”⁹⁰; „Cu doisprezece colăceri / Colăceri toți vânători / Ginerică-i printre ei”⁹¹.

Sunt și variante de colind în care fata din scrânciob urmează să-și întâlnească alesul. Legănându-se, ea imploră vântul s-o ajute în această căutare: „Roagă-mi-se roagă / Dar ea cui se roagă? / Vântului de vară / Și-âl de primăvară. / Bate, vântul, bate / Lin pă la pământ / De-aici pân’ la munte / Doar de mi-i scorește”⁹².

Broderiile minunate lucrate de fecioara din leagăn sunt jinduite de un domn mare, care-i oferă în schimb averi nemăsurate. Când Constantin-Vodă îi promite drept plată: „Sate-ncorcoșate”, „care-mpovărate”, „moșii cu slobozii”⁹³, eroina unui colind din Voineasa (Țara Loviștei) îl refuză cerându-i în schimb un anumit flăcău. La fel procedează fata care se leagănă „Sub cetina bradului, / Supt poala molivului” când „Acest domn din țara asta” dorește să-i cumpere cele cusute de mâinile ei: „– Nu-mi da, doamne, acestea toate, / Nu-mi da oi și nu-mi da boi, / Nici din țară jumătate, / Nici mai mult de jumătate. / Și dă-mi, doamne-acest junel, / Care aseară-n poartă sta, / Cu spate poarta-mi ținea / Din d-umerei turnurei, / Și cu oichii sate-mparte, / Cu sprâncen’le țahuiește, / Cu genele hotărăște”⁹⁴. Voinicul din poarta destinului este preferat și de tânăra căreia domnul cel bogat vrea să-i plătească *cioltarul* verde pe care-l lucrează: „Că-ți dau galbeni și parale / Și salușuri de mărgel”⁹⁵.

⁸⁷ G. Breazul, *op. cit.*, p. 354.

⁸⁸ C. Brăiloiu ș.a., *op. cit.*, p. 92.

⁸⁹ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 103.

⁹⁰ Petru Caraman, *Literatură populară*, p. 47.

⁹¹ *Ibidem*, p. 48.

⁹² Nic. Densușianu, *op. cit.*, p. 30.

⁹³ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 107.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 105-106.

⁹⁵ Petru Caraman, *Literatură populară*, p. 61.

Leagănul devine prilejul unei probe inițiatice pentru voinicul care vrea să stea alături de iubita sa, cu scopul de a împărți „Dragoste cu brațele, / Sărutări cu buzele”⁹⁶. Motivul se înscrie în categoria celor din narațiunile populare fantastice, în care Făt-Frumos trebuie să ajungă la fata împăratului urcată într-un turn înalt. V. I. Propp atrăgea atenția că izolarea prințeselor din basme într-un edificiu inaccesibil este urmată, la scurt timp, de pețirea lor⁹⁷. Ca și în unele povești românești, într-un text din colecția rusă a lui Afanasiev, împăratul promite mâna fiicei sale aceleia care se va înălța până la dânsa în turn și o va săruta „din zborul calului”⁹⁸. Spre deosebire de cum se petrec lucrurile la sărbătorile rurale de primăvară, în colinde fata este cea care îl invită pe flăcău să vină alături de ea în scrânciob: „Să vorbim noi amândoi / Amândoi ca două flori, / Una-i floarea crinului / Alta-i a bujorului”⁹⁹.

Înălțimea apreciabilă a leagănului face ca întreprinderea să fie dificilă. Eroul imploră uneori ajutorul proniei cerești: „Fă-mă, Doamne, ce m-ai face, / Fă-mă pasăre să zbor, / Să mă sui, să mă cobor / La Maria-n foișor”¹⁰⁰. Fata ar vrea să-i înlesnească urcarea, dar este împovărată de greutatea straielor nupțiale pe care le poartă: „– Nu poti, Voinea, să te trec / Și pe tine lângă mine / Pasă capul de-nfloritu, / De florinți de la părinți, / Gât dalbe de mărgelușe, / Urechiuși de cercluși, / Degețele de inele”¹⁰¹.

Cu ajutorul calului său năzdrăvan, precum voinicul neînfricat din basme, eroul de colind ajunge să depășească încercarea. Își strunește bidiviul și se urcă în leagănul verde de mătase suspendat în crângul de pe malul Dunării: „Unde Voinea mi-auzea, / Unde pe murgu strângea, / Unde-l strânse și mi-l frânse / Țintă-n Dunărea-mi sărise; / Și ședeau ei amândoi / De-amândoi ca doi porumbi”¹⁰². Uneori modalitatea de a accede la scrânciobul dorit nu ne este descrisă: „El făcuse, cum putuse, / La Lenuța că-mi trecuse”¹⁰³.

În unele variante, flăcăul face o punte de săgeți până la leagăn și apoi urcă: „Iar Ion făt frumos, / El făcuse cum putuse, / Arcu-ntinse,

⁹⁶ C. Brăiloiu ș.a., *op. cit.*, p. 108.

⁹⁷ V. I. Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*. Traducere de Radu Nicolau. Prefață de Nicolae Roșianu, București, Editura Univers, 1973, p. 37.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 401.

⁹⁹ Petru Caraman, *Literatură populară*, p. 51.

¹⁰⁰ C. Brăiloiu ș.a., *op. cit.*, p. 99.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 100-101.

¹⁰² *Ibidem*, p. 101.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 108.

punte-i puse...”¹⁰⁴; „Voinic arcu întinse / Și lângă dânsa trecuse, / Mult, Doamne, le șade bine, / Ca doi ochi într-o lumină, / Ca doi brazi într-o tulpină / Ca două flori într-o grădină”¹⁰⁵.

Într-o perioadă mai târzie, motivul *fata de măritat* în scrânciob a fost substituit uneori cu legănarea pruncului divin. O variantă de colindă din această categorie, culeasă din localitatea Bragadiru – Teleorman, este învăluită într-o atmosferă sacră de icoană bizantină: „Colo jos pă loc frumos, / Mi-a crescut un chiparos / Cu miros frumos / C-o cracă lăsată-n jos, / Dă cracă dă chiparos / Mi-este-un leagăn de mătase; / Mai dinjos dă legănel / Mi-este-un scaun de argint, / Iar pă scaun dă argint / Șade (cutare) Făt-Frumos, / Leagănă pî Cristos”¹⁰⁶.

Adesea leagănul fantastic primește, în colindele de tineri, un vehicul animalier. Motivul este legat în primul rând de sfera nupțială, dar intervin numeroase elemente acvatice, totemice, telurice și htoniene. Animalul suport al scrânciobului este din familia bovideelor sau cervideelor. Așa cum sublinia Octavian Buhociu, în studiul său asupra colindelor Crăciunului, imaginea fecioarei așezate în leagănul dintre coarnele fiarei din codru este străveche, amintind de Isis, zeița egipteană a lunii și fertilității, stând între coarnele taurului sacru Apis, precum și de Artemis, istriana din carul tras de cerbi¹⁰⁷.

Peisajul stihial sporește misterul apariției fiarei miraculoase. Într-un cosmos pustiit de furtuni și inundații, singurul element ordonator îl reprezintă *bourul* (*buhorul*, *boul* ș.a) ori cerbul cu leagăn în coarne: „Nistru mic mare-a venit [...] / Dar de mare margini n-are / Bat tälazi la vârf de brazi / Și stropșori mai sus la nori / Dară plăvi ce aduceară? / Duce brazi-ncetinați / Cu molizi de-amestecați / Printre lazi, printre talazi / Noată, noată Boul Negru / Din ce-noată, coarne-și poartă / Dintr-ale lui cornișoare / Poartă-un leagăn de mătase”¹⁰⁸. Clarobscurul ce domină cromatica din colindele de acest tip este atenuat, în unele variante, atât de elementele astrale ale traseului mirific, cât și de strălucirea coarnelor bouului: „Sus, mai sus, mai sus de soare / Printre stele lucitoare, / Este-un strat de busuioc / Ș-o cărare la mijloc / Face-o

¹⁰⁴ Vasile Cărăbiș, *Poezii populare românești*, București, Editura Minerva, 1986, p. 172.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 160. Vezi și varianta din Grădiștea – Ialomița, în Petru Caraman, *Literatură populară*, p. 48, ori din Strieștii de Jos – Olt, *Folclor din Oltenia și Muntenia*, IV, p. 21.

¹⁰⁶ Grigore G. Tocilescu, Christea N. Țăpu, *Materialuri folcloristice*, III. Ediție critică și studiu introductiv de Iordan Datcu, București, Editura Minerva, 1981, p. 28.

¹⁰⁷ Octavian Buhociu, *op. cit.*, p. 150-151.

¹⁰⁸ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 99.

face boul sur, / Cu copite potcovite / Și cu coarne aurite / Dar pe coarne
ce purta / Poart-un leagăn de matasi”¹⁰⁹.

Bovideul cu leagăn între coarne, reprezentativ pentru mitologiile
astrale, este aici ocrotitorul viitoarei mirese. Somptuozitatea
scrânciobului purtat de acesta îi evidențiază rostul său de vehicul
nupțial: „Bohor negru înoată, / Și pe coarne îmi poartă / Leagăn mândru
și frumos / Lucrat cu sedif și os / Coperit cu taftă verde, / Dar în el cine
îmi șede / Ileana cu ochi căpriei / Cu obrazii rumenii”¹¹⁰.

Ca și eroina din leagănul suspendat de creanga unui arbore, fata
purtată de bour își pregătește zestrea ori primește vizita flăcăului ursit.
Elementul nou care apare, la fel ca în cazul colindelor cu cerbul-vehicol
al leagănului, este sacrificarea animalului totemic pentru ospățul nupțial
și pentru casa cea nouă a mirilor. Frații ori verii primari ai viitoarei
mirese vor vâna bourul și-l vor împărți: „Bour, din comița tali, / Face-or
dalbi merișoari, / Bour din costița tali, / Face-or cupi și pahari; / Bour,
din genunchiu tali, / Face-or dalbi sfeșnicioari; / Bour, din unghia tali, /
Face-or dalbi tălgioari”¹¹¹.

Cerbul din colindele cu fata în leagăn constituie un motiv
folcloric puternic ancorat în mitologia românească. Este posibil să se fi
suprapus, în unele cazuri, cum ar fi în repertoriul colindelor, peste
imaginea bovideelor. Acest fapt nu-i anulează însă arhaicitatea
considerabilă. Trecerea de la tematica dendrolatrică s-a făcut mai ușor
în cazul cervideelor. Motivația este dată de reînnoirea periodică a
coarnelor rămuroase, care stă la baza credințelor despre legătura acestor
vietăți cu ritmurile creșterii, ale fecundității și ale renașterilor terestre.
Apariție mândră sub poala pădurii, cerbul pare el însuși un arbore: „Că
el își întrece / Cu coarnele lui / Fala bradului”¹¹². Așa cum sublinia

¹⁰⁹ Lucia Cireș, *Colinde din Moldova*. Cercetare monografică, în *CAF*, V, 1984, p. 92-93. Vezi și varianta din culegerea Petru Caraman, p. 49-50. Traian Herseni considera că „relictele unui cult lunar și solar constituie interpretarea cea mai corespunzătoare care se poate da colindei cu leagănul unei fete în coarnele unui bohor (bour), dacă nu cumva se leagă de mitul paralel al Europei răpite de Zeus, transformat de circumstanță în taur” (*Forme străvechi de cultură populară românească*. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului, Cluj-Napoca, 1977, p. 299).

¹¹⁰ Teodor T. Burada, *O călătorie în Dobrogea, în Opere*, vol. IV, *Folclor și etnografie*, București, Editura Muzicală, 1980, p. 40.

¹¹¹ Grigore G. Tocilescu, Christea N. Țapu, *op. cit.*, p. 29.

¹¹² G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*. Ediție critică, note, glosar, bibliografie și indice de George Antofi. Prefață de Ovidiu Papadima, București, Editura Minerva, 1982, p. 72.

Mircea Eliade, cerbul „a fost deseori asemuit arborelui vieții”¹¹³.

Binecuvântând tânăra din leagăn, cerbul – emblemă arhaică a reînnoirii ciclice – o ajută să-și împlinească destinul. Momentul în care, străbătând adâncimile misterioase ale codrului, o fată urmează să-și întâlnească viitorul soț, este pus în basmele de tipul AT-450 tot sub ocrotirea unui cerb. Metamorfoza fratelui eroinei în fiară de pădure, după ce bea dintr-o urmă de cerb, cutremură întreg universul: „Cum bău se făcu cerb, dar așa frumusețe de cerb că s-ar fi oprit vântul din adiere și ar fi încetat păsările ciripirile și s-ar fi oprit norii pe cer să se minuneze cu toții și cu toatele de așa nemaipomenit cerb”¹¹⁴.

Simbolistica solară inclusă de animalul totemic este evidențiată în mod deosebit în acest basm cules de D. Stăncescu din satul Telega – Prahova. Cu trupul de aur, cerbul – regele pădurii, umbrește lumina astrului zilei: „Soarele rămăsese pe lângă el ca stelele cele mici pe lângă soare, iar coarnele cică i-ar fi fost lungi și pline de ramuri și pe coarne și pe toată rămurica cică erau semănate pietre nestimate de sclipeau de o minune; iar de la vârful unui corn la ălilalt s-ar fi cumpănit încetșor de colo până colo un leagăn împletit numai în fire de mătase”¹¹⁵. Călătoria inițiată a viitoarei mirese poate să înceapă: „Apoi a îngenunchiat în fața fetei și s-a silit s-o facă să priceapă ca să se urce sus în leagănul dintre coarne”¹¹⁶.

Compars benefic al tinerei cerute în căsătorie, cerbul o protejează, purtând-o în leagănul dintre coarnele sale rămuroase deasupra apelor ce potopesc malurile, încărcate de pietre și lemne: „Jiu mic mare a venit / Încet, încet, cetinior! / Și de mare margini n-are, / Marginile bat prundurile / Și talazi bat munți înalți / Și năstrapi bat norii dalbi. / Și plavii ce mi-și aduce? / Aduce brazi ’nalți minunați / Cu molizi amestecați”¹¹⁷. Cerbul cu leagăn în coarne înlesnește întemeierea noii familii prin sacrificiu de sine, ca și în cazul bourului: „O să-mi facă / Nuntița / Cu sărmană / Carnea ta, / Cerbule, / Cu oasele / Mi-or dulgheri / Casele”¹¹⁸.

¹¹³ Mircea Eliade, *op. cit.*, I, p. 290. Vezi și *Images et symboles. Essais sur le symbolisme magico-religieux*, Paris, Payot, 1952, p. 216.

¹¹⁴ D. Stăncescu, *Cerbul de aur*. Basme culese din popor. Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Iordan Datcu, București, Editura Minerva, 1985, p. 20-21.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 21.

¹¹⁶ *Ibidem*.

¹¹⁷ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 96-97.

¹¹⁸ G. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, p. 71.

Asemenea fetei din leagănul dintre coarnele bourului, eroina purtată de cerb constituie o moștenire culturală arhaică. Este „o imagine cu preistorica aureolă pierdută a unei zeițe protectoare de animale sălbatice și a căsătoriei”¹¹⁹.

Elementul unificator îl constituie *leagănul*, ca emblemă a magiei maritale. Prestigiul motivului la care ne referim a fost atât de mare încât a pătruns în colindele care laudă bidiviul ager. Astfel, preafrumoasa fată de măritat stă într-un scrânciob legat de șeaua calului: „Pe-un cal blând și sprintenel / Mi-este-un leagăn legănel / Legănel de tafta verde; / Dar într-însul cine-mi șade? / Șade Maria, doi ochi negri”¹²⁰. La mijlocul stavelor de cai, pe un bidiviu „Negru cu coama viforând / Leagănă-mi-se-un legănel / Legănel de taftă verde”¹²¹.

Trecerea dintr-o stare existențială în alta, pe care o înlesnește cerbul, călătorind peste apele de la marginea lumii, a făcut ca să primească în unele cazuri atribute psihopompe. De aceea este prezent în enigmaticele colinde dedicate fetelor defuncte. Motivul cu leagănul dintre coarnele cerbului în care stă tânăra fecioară a fost adaptat, în astfel de împrejurări triste, datorită în primul rând topografiei stranii, specifice incipitului acestor texte: „Marea din colind a fost identificată de popor cu marea din credința despre călătoria sufletului după moarte, iar restul elementelor au căpătat și ele sensuri similare: cerbul sau bourul este purtătorul sufletului peste mare, iar fata ce coase-n leagănul din coarne – răposata”¹²².

Dar influența cea mai puternică au primit-o colindele pentru defuncți din sfera cântecelor ceremoniale de înmormântare. În mai multe variante ale *Zorilor*, defuncta este prevenită că va fi purtată către celălalt tărâm de un cerb: „Să mergi, Paraskivo, / To' pe livez' verz / Și 'năntea ta / Un cerb ăi vedea / Și-n cârcă te-o lua”¹²³. Aceeași indicație o primește eroul într-un colind de flăcău din Hațeg: „Mai pe urmă-mi vine / Și-un cerbuț murguț / Și tu să te-arunci / D-în coarnele lui / Leagăn de mătase / Și tu să te-arunci / Că el mi te-a duce / Sus la

¹¹⁹ Octavian Buhociu, *op. cit.*, p. 121.

¹²⁰ C. Brăiloiu ș.a., *op. cit.*, p. 91.

¹²¹ *Ibidem*, p. 106.

¹²² Petru Caraman, *Colindatul...*, p. 134.

¹²³ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și Bradului (Tipologie muzicală)*, București, Editura Muzicală, 1988, p. 543.

vârfuri nalte. / La livezi mai verzi / La izvoare reci”¹²⁴. Colindătorii aduc în curtea gazdelor un cerb împodobit ca un chivot de mănăstire, pentru a le înlesni marea bucurie a datului în scrânciob: „La călcâi de-ai lui / Sunt pinteni rânsați, / Din argint scăldați, / În aur suflați, / La gleznele lui / Tâneri de argint, / Din argint scăldat, / În aur suflat. / Sus la șălea lui, / Cu curele țintate, / Din argint scăldate, / În aur suflate. / Sus la ochii lui, / Păhar de argint, / În argint scăldat, / În aur suflat. / Sus la fruntea lui, / Leagăn de mătasă, / De v-ați legăna / Dumneavoastră doi, / Dumneata cu doamna”¹²⁵.

Finalitatea acestor acțiuni diferă total. În cântecul *Zorilor* eroina așteaptă să ajungă în tărâmul umbrelor, în vreme ce în secvențele de colind citate destinația este o petrecere plină de veselie.

Apariția în prim-planul cântecului funerar a animalului psihopomp se face într-o lumină crepusculară: „Pe cel câm’ pârlit / Un cerb mohorât / În coarne ce are? / Liagăn de mătase / În liagăn ci are? / Anume cutare”¹²⁶. Modificarea unor calificative cu privire la cerb ori la persoana din leagăn semnifică schimbarea de funcționalitate a piesei lirice. Cerbul *tretin* ori *murguț* devine *strein* sau *mohorât*. Tânăra fată din colindul funerar coase pentru o nuntă-înmormântare: „La toți steaguri și șireaguri / Și basmele boierești”¹²⁷. Uneori, spre nedumerirea celor care-i colindă, este scufundată într-un somn atât de adânc și de îndelungat încât au învăluit-o plantele: „Iarba tăă te-o-ngrădit / Florile te-o năpădit”¹²⁸.

În unele variante ale cântecului ceremonial funebru *Zorile*, defunctul mai speră că frații săi vânători îl vor salva de la crudul destin și-i prezice cerbului însoțitor: „– Pie tin’ ti-o-mpușca / Pe min’ m-o-nturna”. Departe de a fi indiferent, comparsul funebru expune implacabila lege căreia trebuie să i se supună muritorii: „Las’ că nu să poatie / Ca să tie mai scapie / Di la niagra moarte”¹²⁹.

Există o complicitate între eroul funerar și animalul psihopomp în scopul realizării lungii călătorii spre împărăția morților în cele mai bune condiții. Mai mult, ei pot împărți același destin căci mesagerul

¹²⁴ *La luncile soarelui*. Antologie a colindelor laice. Ediție îngrijită și prefată de Monica Brătulescu, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 117-118.

¹²⁵ Ion Căliman, Cornel Veselău, *op. cit.*, p. 134-135.

¹²⁶ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *op. cit.*, p. 587.

¹²⁷ C. Mohanu, *op. cit.*, p. 104.

¹²⁸ Petru Caraman, *Literatură populară*, p. 50.

¹²⁹ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *op. cit.*, p. 507.

mortuar aparține el însuși lumii defuncțiilor: „– Fuji, cerbulie, fugi, / Că ieu că mi-și amî / Triei fraz' vânătuori / Pie tin' ti-o pușca pușcarie, / Pie min' m-o-ngropa-ngroparie”¹³⁰. Uneori, cerbul cu leagăn în coarne (împletit în șase din fir de mătase și în cinci din fir de arnici) îl sfătuiește pe *dalbul călător* cum să ajungă pe tărâmul celor aleși, celor buni și drepti: „Departa te duc, / Tot la Marea Neagră, / Acolo-n dumbravă / Ți-iese o fată-n cale, / O fată aleasă / Cu sprânceana deasă / La ea să-ngenunchi, / Poala să-i săruți. / De ea să te rogi, / Să te ia de mână / Și să te arunce / În mijloc de rai, / C-acolo-i de trai. / Acolo în rai sunt pomi înfloriți. / Sus pe rămurele, / Pâlc de turturele. / Nu sunt turturele, / Neamurile tale”¹³¹.

Leagănul devine în aceste texte o ipostază sui-generis a sicriului, iar defunctul care-l folosește se confundă uneori cu necruțătoarea stăpână a întunericului. Tabloul sumbru al apariției cerbului funerar este animat doar de pendularea leagănului în cadența pașilor cerbului: „Merge cine merge / Merge-un cerb strein, / Da-n coarne ce are? / Leagăn de mătasă. / Da-n iel cine ieste? / To' niagra de moarte”¹³².

Sub imperiul unei vizualizări creștine, a trecerii spre celălalt tărâm, leagănul devine vehicolul cel mai potrivit pentru urcarea la cer: „Îngerii bine-or străjit / Până sufliet o ieșit / Dumnedzău d-o d-auzit / *Legănel* i-o slobodzit / Suflietălu l-o suit / Dă driapta mi l-o pus”¹³³.

Lirica erotică românească folosește metafora legănatului ca expresie a sentimentelor de dor și de melancolie. Amintirea acțiunii concrete a datului în scrânciob alături de ființa iubită este convertită într-un complex de senzații benefice. Urmele vechiului repertoriu care însoțea legănatul de primăvară s-au contopit în creații lirice elevate. Acestea se bazează pe perceperea „inconștientă” a *fericirii legănate*, a legănatului în care ființa umană cunoaște, în întregimea ei, o fericire nelimitată”¹³⁴. Se mai păstrează însă relația intimă cu sfera vegetalului: „Leagănă-te, vârf de brad, / Că și eu m-am legănat / Dupe cine mi-a fost drag; / Leagănă-te, tu făgui / Că n-am doru cui să spui!”¹³⁵.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 587.

¹³¹ Vasile Cărăbiș, *op. cit.*, p. 195.

¹³² Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *op. cit.*, p. 527.

¹³³ *Ibidem*, p. 664.

¹³⁴ Gaston Bachelard, *op. cit.*, p. 45.

¹³⁵ *Antologie de lirică populară românească*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ligia Bîrgu-Georgescu, București, Editura Minerva, 1980, p. 28.

Apărut cândva, în zorii umanității, ca o magie pentru renașterea naturii, datul în scrânciob a acumulat sensuri și valențe noi, depășind cu mult statutul de simplă oscilație. Impuls suspendat spre ascensiune, de unificare a vieții terestre cu cerul albastru, fragilul suport a valorizat toate zborurile visate de eul uman.

Résumé

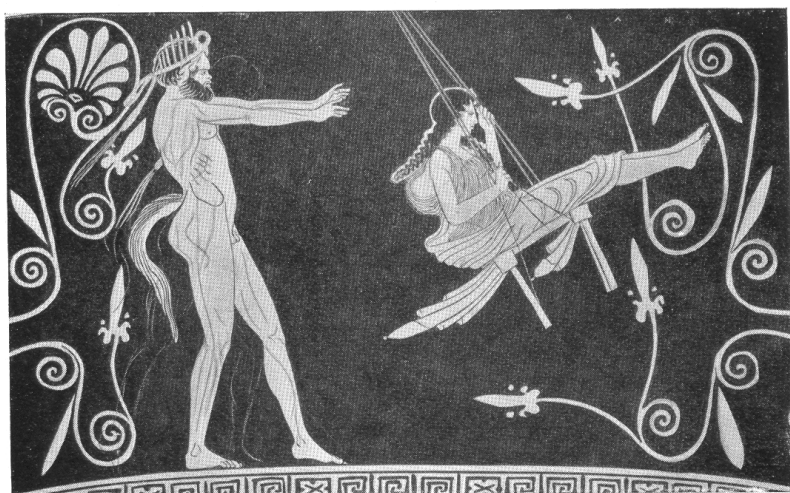
Cette étude est consacrée à la balançoire, une coutume liée aux fêtes printanières telles la Saint-Georges, les Pâques, le Dimanche de Saint-Thomas, l'Ascension. L'Aiôra est mentionnée en Crète – dès l'époque minoenne – et aussi dans le monde ionien, à Athènes pendant les Anthestéries, fêtes en l'honneur de Dionysos et Erigoné. Il s'agit d'un rite religieux (ou plutôt magique) pour stimuler la fécondité de la nature, non seulement de la vigne mais aussi du monde animal et végétal dans son ensemble. La balançoire était utilisée de même pour apaiser les esprits malveillants, en purifiant l'air des influences néfastes des âmes des morts dont les corps n'ont pas été enterrés, ou des esprits hostiles envers l'homme et la végétation. Le balancement accomplit aussi une importante fonction érotique et matrimoniale.

Les chansons accompagnant ce rite sont étroitement liées, de par leur génétique magique, aux autres chants rituels de glorification, comme les chansons de Noël ou les chants funéraires. L'étude est surtout réservée aux motifs folkloriques roumains de la jeune fille sur une balançoire suspendue aux branches d'un arbre et, respectivement du cerf (ou taureau) portant entre ses cornes une balançoire avec une ravissante pucelle.

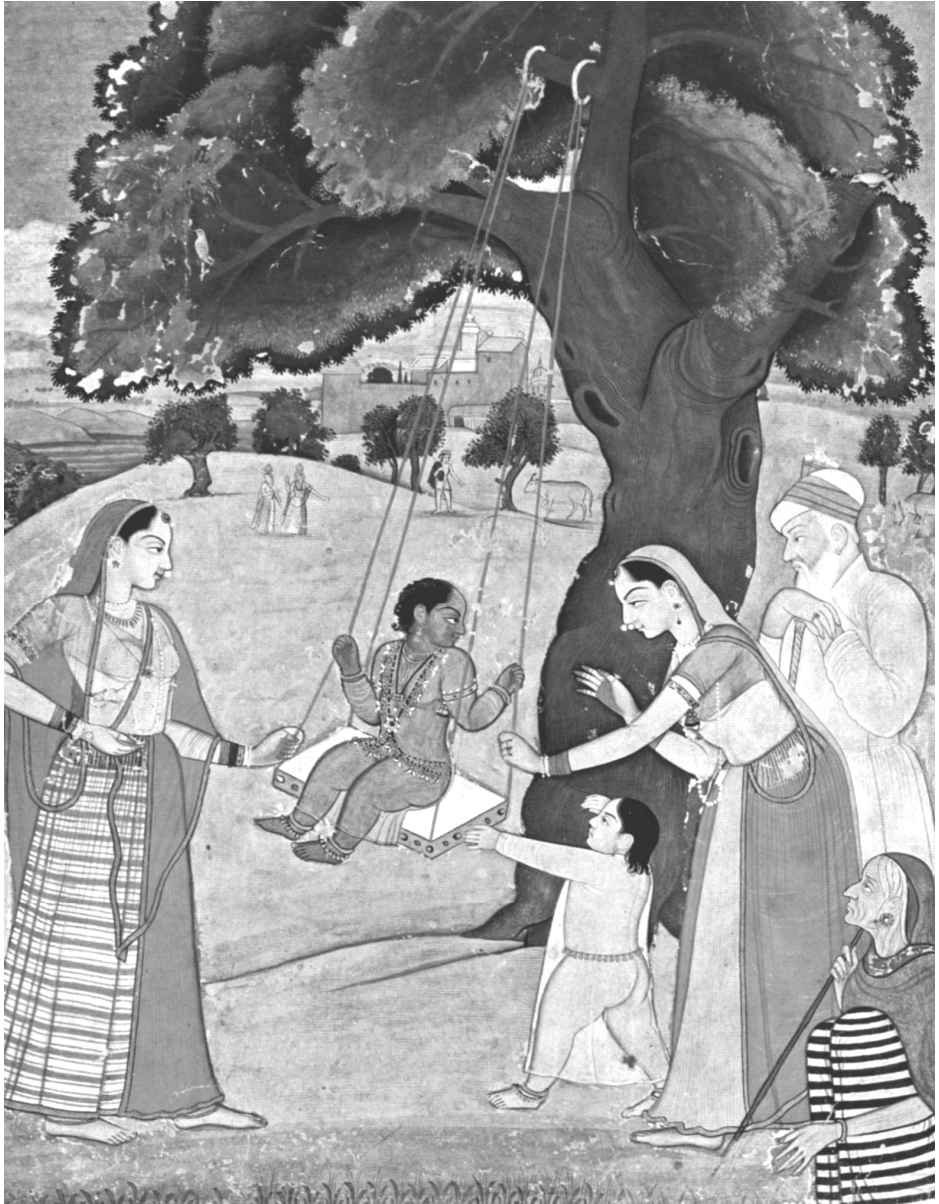
ILUSTRĂȚII

1. Figurină în leagăn, Haghia Triada (Creta)

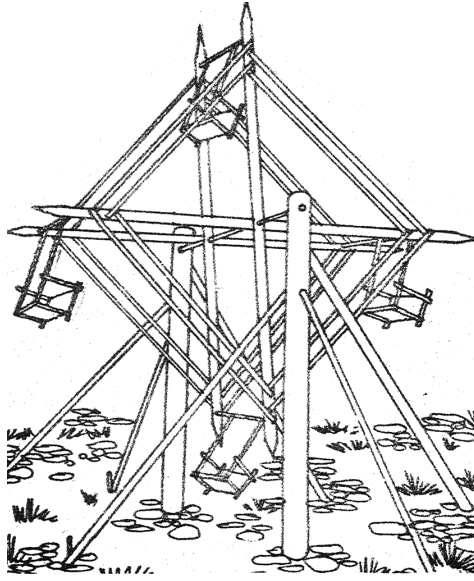
2. Skyphos minoic (Muzeul din Berlin)

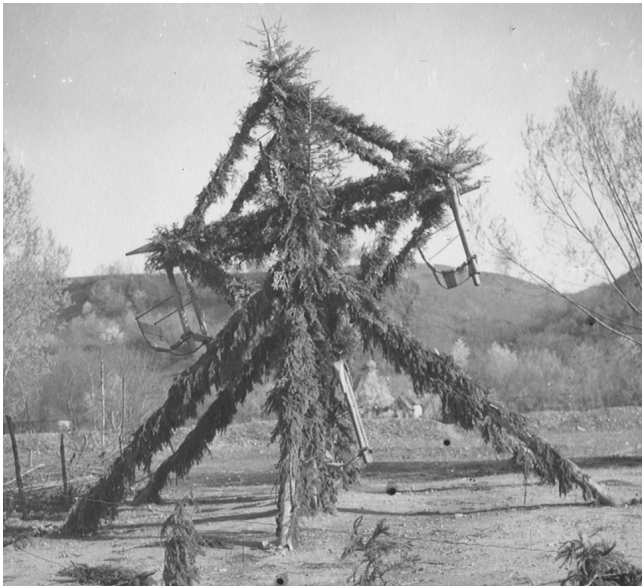
3. Krishna în leagăn (miniatură din secolul XVIII)

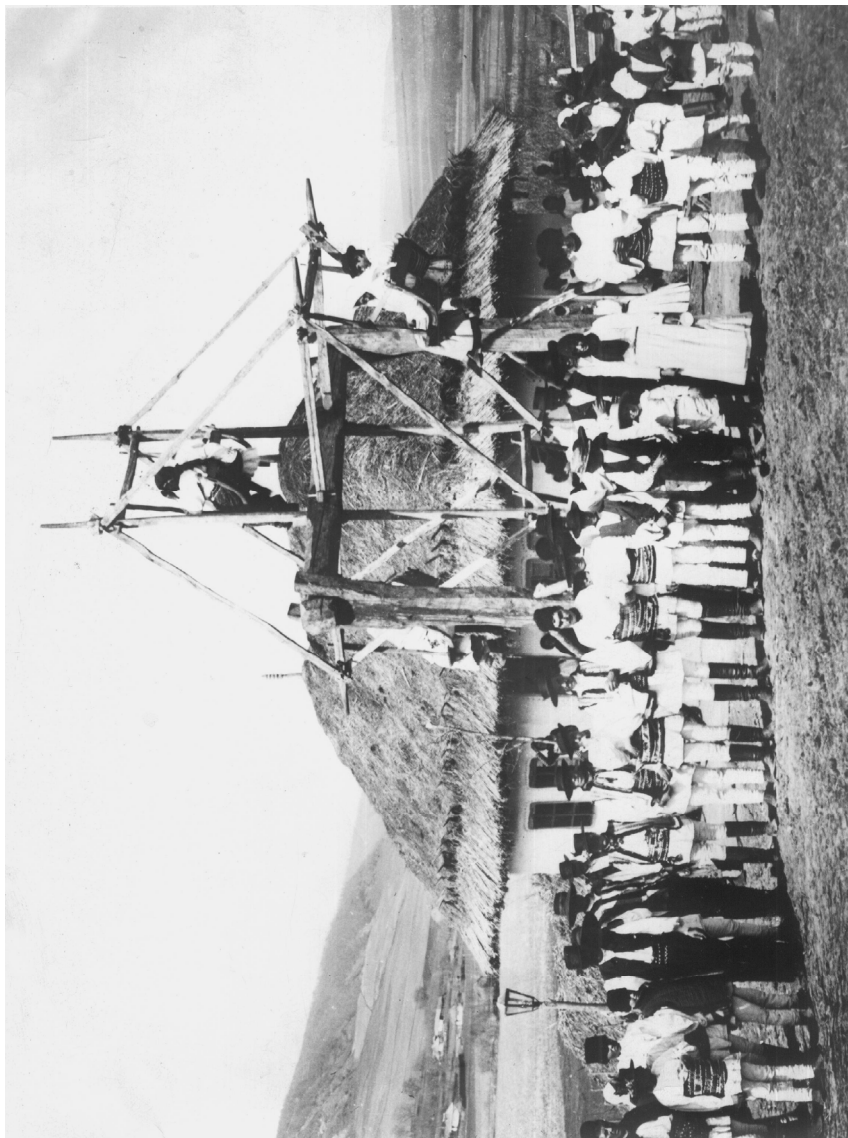
4. Ceremonia leagănelui din Bangkok

5. Scrânciob peste cap, Horodniceni – Suceava

6. Scrânciob împodobit cu brad, Piatra Șoimului – Neamț

7. Horă Țărănească, Cucui – Vaslui (1904); colecția Muzeului Etnografic al Moldovei